

دبیرخانه شورای راهبردی تدوین راهنماهای سلامت

شناسنامه و استاندارد خدمت

تی درمانی

زمستان ۱۴۰۴

تنظیم و تدوین اولیه:

کارگروه تدوین استانداردهای طب ایرانی- دفتر طب ایرانی و مکمل

با همکاری:

انجمن علمی طب سنتی ایران

هیات ممکنه و ارزشیابی رشته طب سنتی ایرانی و تاریخ پزشکی

گروه تدوین و نظارت :

۱. دکتر نفیسه حسینی یکتا: عضو هیات علمی دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، مدیرکل دفتر طب ایرانی و مکمل
۲. دکتر حسین رضایی زاده: عضو محترم هیات علمی دانشگاه علوم پزشکی تهران و دبیر هیات ممکنه، ارزشیابی و برنامه ریزی رشته طب سنتی و تاریخ علوم پزشکی
۳. دکتر روشنگر مکیبری نژاد: عضو هیات علمی دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، رئیس انجمن علمی طب سنتی کشور
۴. دکتر مهشید چاپچی: متخصص طب سنتی ایرانی، سرپرست معاونت توسعه سلامت دفتر طب ایرانی و مکمل
۵. دکتر مهدی یوسفی: متخصص طب سنتی ایرانی و عضو هیات علمی دانشگاه علوم پزشکی مشهد
۶. دکتر سید علی مظفر پور: متخصص طب سنتی ایرانی و عضو هیات علمی دانشگاه علوم پزشکی بابل
۷. دکتر مجید امتیازی: متخصص طب سنتی ایرانی و عضو هیات علمی دانشگاه علوم پزشکی شهید صدوقی یزد
۸. دکتر سجاد صادقی: متخصص طب سنتی ایرانی و عضو هیات علمی دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی
۹. دکتر زهره غلامی: متخصص طب سنتی ایرانی، رئیس گروه توسعه سلامت دفتر طب ایرانی و مکمل

تحت نظر:

دکتر سید سجاد رضوی: عضو هیات علمی دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی و معاون درمان وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی

تحت نظارت فنی:

گروه استانداردسازی و تدوین راهنماهای سلامت

دفتر ارزیابی فن آوری، استانداردسازی و تعرفه سلامت

مقدمه:

پاکسازی و تنقیه بدن از مواد زائد یکی از اصول تندرستی و درمان در طب ایرانی است. متناسب با بیمار، بیماری و راهبرد پزشک، انتخاب شیوه پاکسازی متفاوت خواهد بود. یکی از رایج‌ترین متدهای پاکسازی، که هم برای افراد سالم و هم برای بیماران تاکید شده است، «قی کردن» است. این شیوه پاکسازی، برای اغلب بیماری‌های ناشی از بلغم، همچنین برای پاکسازی قسمت‌های فوقانی دستگاه گوارش تجویز شده است.

الف) عنوان دقیق خدمت مورد بررسی (فارسی و لاتین) به همراه کد ملی:

قی درمانی

کد ملی: ۹۰۱۷۷۵

Therapeutic emesis/ Medicated Vomiting Therapy

ب) تعریف و تشریح خدمت مورد بررسی :

قی درمانی (استفراغ درمانی) یکی از شیوه‌های پاکسازی بدن بخصوص معده در طب سنتی ایران است. در این شیوه پس از ایجاد آمادگی‌های اولیه در فرد مورد نظر، با استفاده از ترکیبات مشخصی، فرد بیمار وادار به استفراغ می‌شود. قی در فرد بیمار می‌تواند هم به واسطه تدابیر غذایی و هم به واسطه ترکیبات دارویی، ایجاد شود.

نحوه انجام قی:

پس از ویزیت بیمار توسط پزشک متخصص طب سنتی ایران و توصیه به انجام قی، با در نظر داشتن ملاحظات مربوط به قبل و حین انجام قی، آماده‌سازی در فرد بیمار انجام می‌گیرد. پر یا خالی بودن معده در زمان انجام قی وابسته به اهداف درمانی است. چنانچه فرد معده مرطوبی داشته بهتر است معده وی نسبتاً خالی باشد. در غیر این صورت بهتر است قبل از قی مقداری غذا خورده باشد و فرد گرسنه نباشد. بهترین زمان انجام قی، فصل تابستان و در زمان گرمی هوا است.

روش‌های بند آوردن قی:

توصیه به خواب و بی‌تحركی در فرد

استنشاق رایحه‌های خوشبو

ج) اقدامات یا پروسیجرهای ضروری جهت درمان بیماری:

• ارزیابی قبل از انجام پروسیجر

۱. مد نظر داشتن موارد منع انجام قی
۲. آماده سازی همه مواد و تجهیزات لازم برای انجام قی قبل از آغاز کار
۳. اطلاع از اصول کلی درمان و دیگر روش‌های درمانی در طب سنتی ایران (شناخت لزوم استفاده از دیگر روش‌های درمانی مثل روغن مالی، رایحه درمانی به صورت هم‌زمان)
۴. بیمار ناشتا نباشد مگر در شرایط خاص
۵. بهتر است غذاهای متنوع و دارای کیفیت غذایی از جمله غذاهای چرب و روغن‌های خاص در روزهای قبل از قی خورده شود.
۶. از انجام حرکات ورزشی و فعالیت بدنی شدید در روزهای قبل از قی خودداری شود
۷. شرایط بیمار از جهت ضعف جسمانی و نبض او مورد بررسی قرار گیرد.
۸. در صورت ترس زیاد بیمار از قی، بهتر است از روش‌های دیگر درمانی استفاده شود.
۹. بهتر است مقیئات (مصرف مواد غذایی یا دارویی قی آور) با نظارت پزشک متخصص طب سنتی ایرانی باشد.

• ارزیابی حین انجام پروسیجر

- توضیح مراحل کار برای بیمار
- مصرف مقیئات (مواد غذایی یا دارویی قی آور) با نظارت پزشک متخصص طب ایرانی
- توصیه به پرهیز از خواب بعد از خوردن ماده قی آور
- استفاده از محرک انتهایی حلق مانند انگشت یا آبسلانگ جهت تحریک شروع قی. در صورتی که تحریک نیز موجب شروع قی نشود با استفاده از حمام و حرکات بدنی مناسب قی را تحریک نمایند.
- بستن شکم با پارچه با شدت متوسط (نه بسیار سفت و نه شل) و قسمت تحتانی شکم محکم تر از بخش فوقانی بسته شود.
- بهتر است هر دو چشم در حین قی به آرامی با پارچه بسته شود.

• ارزیابی بعد از انجام پروسیجر

- شرایط و علائم حیاتی بیمار از جمله نبض و فشار خون کنترل شود.
- اگر بیمار دچار ضعف شدید و تنگس نفس شد لازم است قی را متوقف کرده و او را وادار به خواب و استراحت کنید. بستن دست و پا از بازو و ساق به پایین و گذاشتن پا در آب سرد و بوییدن بوهای خوش مناسب مزاج فرد، برای تسکین قی کمک می کند.

• کنترل عوارض جانبی انجام پروسیجر

- عدم رعایت شرایط قی می تواند مشکلات زیر را ایجاد کند:
- ضعف و ناتوانی در معده، ضرر و آسیب به ریه، بینایی و دندان، سردردهای مزمن.
- در صورت ایجاد قی بسیار شدید ممکن است موجب خونریزی گوارشی یا پارگی در عروق شود.
- برای پیشگیری و درمان عوارض :
- ۱. در صورت ادامه حالت تهوع مصرف ضد تهوع و مقوی معده مانند آب سیب و گلاب توصیه شود.
- ۲. رعایت توصیه های قبل و حین انجام قی از جمله بستن چشم ها در حین قی برای پیشگیری از ضرر به چشم توصیه شده است.
- ۳. در صورت بروز عطش شدید آب گرم جرعه جرعه بنوشند.
- ۴. در صورت احساس درد در معده از سوپ های سریع الهضم و چرب استفاده کنند.
- ۵. در صورت احساس درد در قسمت تحتانی دنده ها از کیسه آب گرم و بادکش گرم استفاده کنند.
- ۶. در صورت درد عضلانی بعد از قی از روغن مالی برای رفع مشکل کمک بگیرند.
- ۷. اگر محتوای خروجی از قی، کمی خون آلود بود خوردن سکنجبین با آب سرد برای بیمار مفید است.

د) تواتر ارائه خدمت (تعداد دفعات مورد نیاز / فواصل انجام)

فاصله دو نوبت قی درمانی، بسته به نظر پزشک متخصص طب سنتی برحسب نوع بیماری و طبع فرد، فصل، منطقه جغرافیایی و .... متفاوت است. غالباً قی درمانی در یک نوبت کافی نبوده و اماله مواد به سوی معده را همراه داشته لذا حسب تشخیص پزشک معالج میتواند در همان روز یا روز بعد دو یا سه نوبت قی درمانی نماید. در صورت صلاح دید پزشک متخصص طب ایرانی و شرایط بیمار، دوره بعدی قی درمانی می تواند در ماه بعد، مشابه دوره قبل انجام شود.

ه) افراد صاحب صلاحیت جهت تجویز (Order) / خدمت مربوطه و استاندارد تجویز:

کلینیک پزشکان (با حداقل مدرک دکترای حرفه ای)

و) افراد صاحب صلاحیت جهت ارائه خدمت مربوطه:

پزشک دارای دکترای تخصصی طب سنتی ایرانی یا متخصص طب سنتی ایرانی

پزشکان دوره دیده مورد تایید وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی

ردیف	عنوان تخصص	تعداد مورد نیاز به طور استاندارد به ازای ارائه هر خدمت	میزان تحصیلات مورد نیاز	سابقه کار و یا دوره آموزشی مصوب در صورت لزوم	نقش در فرایند ارائه خدمت
۱	دستیار مراقبتی / کمک دستیار مراقبتی	یک نفر	فوق دیپلم گروه های پزشکی و یا دیپلم دوره دیده	-	بررسی شرایط مراجعه کننده، ارائه خدمت زیر نظر پزشک

ز) عنوان و سطح تخصص های مورد نیاز (استاندارد) برای سایر اعضای تیم ارائه کننده خدمت:

ح) استانداردهای فضای فیزیکی و مکان ارائه خدمت: (در صورت نیاز به دو یا چند فضای مجزا با ذکر مبانی محاسباتی

مربوط به جزئیات زیر فضاها بر حسب متر مربع و یا برحسب بیمار و یا تخت ذکر گردد):

- متراژ اتاق: حداقل ۶ متر مربع برای ارائه این خدمت لازم است که می تواند به صورت مستقل یا اشتراکی با سایر خدمات اعمال یدای مورد استفاده قرار گیرد. هر تخت فضایی به ابعاد ۱۲۰*۲۲۰ سانتیمتر مربع نیاز دارد که می تواند در قالب کابین ها یا اتاقک های ایجاد شده از جنس پرده ای یا چوبی باشد، به نحوی که حریم خصوصی هر بیمار رعایت گردد.
- دمای اتاق: ۲۳ الی ۲۵ درجه سانتی گراد
- پوشش دیوارها و کف اتاق: هر پوششی که دستکم تا ارتفاع ۱:۲۰ متر قابلیت شستشو داشته باشد اعم از رنگ، کاشی، سرامیک، سنگ و غیره
- نور اتاق: نور معمول در اتاق معاینه
- سیستم تهویه: جهت تهویه مناسب اتاق
- برای رسیدن به نتایج مطلوب درمانی لازم است که اتاق از سروصدا به دور باشد،
- سرویس بهداشتی مناسب

ط) تجهیزات پزشکی سرمایه ای به ازای هر خدمت:

ردیف	عنوان تجهیزات	کاربرد در فرایند ارائه خدمت	متوسط عمر مفید تجهیزات	تعداد خدمات قابل ارائه در واحد زمان	متوسط زمان کاربری به ازای هر خدمت	امکان استفاده همزمان برای ارائه خدمات مشابه و یا سایر خدمات
۱	تخت	قرارگیری مراجعه کننده بر روی آن	۵ سال	دو خدمت در ساعت	۳۰ دقیقه	وجود ندارد.
۲	ظرف امسیس Emesis Basin	استفاده مراجعه کننده برای دفع محتوای قی	۵ سال	دو خدمت در ساعت	۳۰ دقیقه	وجود ندارد

ی) داروها، مواد و لوازم مصرفی پزشکی جهت ارائه هر خدمت:

ردیف	اقلام مصرفی مورد نیاز	میزان مصرف (تعداد یا نسبت)
۱	ملحفه	۲ عدد
۲	روبالشی	۲ عدد
۳	مواد معطر یا تقویت کننده قوا	بسته به غلظت اسانس موجود در آن
۴	داروی قی آور	بسته به نوع ماده
۵	دستکش استریل	۱-۲ جفت
۶	لیوان یک بار مصرف	۲-۳ عدد
۷	دستمال نظیف	۲-۳ عدد

ک) استانداردهای ثبت) شامل گزارش نتایج درمانی و ثبت در پرونده بیمار و بررسی های حین درمان از جمله سوابق بیمار و تلفیق

دارویی):

- ثبت علائم حیاتی بیمار قبل و بعد از انجام خدمت.
- ثبت تغییر علائم هریک از اندیکاسیون های مطرح شده در بخش تعریف خدمت

ل) اندیکاسیون های دقیق جهت تجویز خدمت: (ذکر جزئیات مربوط به ضوابط پاراکلینیکی و بالینی مبتنی بر شواهد و نیز تعداد

مواردی که ارائه این خدمت در یک بیمار، اندیکاسون دارد):

کاربرد قی، بستگی به شرایط و نیاز بیمار متفاوت است و تشخیص اندیکاسیون ها بر عهده پزشک متخصص طب ایرانی است.

قی درمانی در دو جهت استفاده می شود:

الف: حفظ سلامتی

در صورتی که با استفاده از ترکیبات غذایی خاص در فرد اعمال شود موجب پاک‌سازی معده و مناطق مجاور آن می‌شود. این نوع معمولاً در افراد سالم و جهت حفظ سلامتی و پیشگیری از ابتلا به بیماری در فصول و شرایط خاص صوت می‌گیرد
ب: درمان بیماری

۱. احساس سنگینی در سر
۲. تقویت قدرت بینایی
۳. افزایش و بهبود اشتها به غذا و از بین بردن اشتها کاذب
۴. مشکلات هضم، سکسکه
۵. در کمک به درمان دیابت، چاقی و افزایش رطوبت بدن
۶. شماری از بیماری‌های اسکلتی عضلانی مانند: نقرس، سیاتیک
۷. شماری از بیماری‌های مغز و اعصاب مانند انواع سردرد، صرع، مالیخولیا، ریشه و فلج
۸. برخی مشکلات کلیه و مثانه
۹. تعدادی از مشکلات پوستی مانند پسوریازیس، قوبا (اگزما)
۱۰. برخی از بیماری‌های ریه مثل سرفه مرطوب

م) شواهد علمی در خصوص کنتراندیکاسیون‌های دقیق خدمت:

کنتراندیکاسیون:

- ۱) مبتلایان به هموپتزی و تنگی نفس
  - ۲) اختلالات شکلی (دفورمیتی) که باعث محدودیت در قی می‌شود. (قفسه سینه کوچک و گردن باریک)
  - ۳) هموروئید و پرولاپس رکتوم
  - ۴) کسانی که دچار افزایش فشار چشمی (گلوکوم یا کونژونکتیویت) هستند
  - ۵) افراد مبتلا به زخم معده
  - ۶) افراد مبتلا به چاقی مفرط
  - ۷) خانم‌های باردار
  - ۸) افرادی که در سه روز قبل از قی از روش‌های دیگر پاکسازی مانند فصد استفاده کرده باشند.
  - ۹) افرادی که از قی تنفر دارند بهتر است از روش‌های دیگر درمانی استفاده کنند.
  - ۱۰) افراد مبتلا به فشار خون بالا و بیماری‌های ایسکمیک، آریتمی قلبی
  - ۱۱) افراد مبتلا به گلوکوم
- افراد فوق مناسب برای انجام قی نیستند و تنها در صورت تشخیص ضرورت انجام قی توسط دکترای تخصصی طب ایرانی می‌توان از این روش استفاده کرد.

ن) مدت زمان ارائه هر واحد خدمت:

خدمت مذکور قابل ارائه توسط پزشک دکترای تخصصی طب سنتی / متخصص طب سنتی ایرانی است.

ردیف	عنوان تخصص	میزان تحصیلات	مدت زمان مشارکت در فرایند ارائه خدمت	نوع مشارکت در قبل، حین و بعد از ارائه خدمت
۱	پزشک متخصص طب سنتی ایرانی یا پزشک عمومی دوره دیده	پزشک دکترای تخصصی طب سنتی ایرانی-دکترای حرفه ای پزشکی	۳۰ دقیقه	بررسی شرایط مراجعه‌کننده رد کردن موارد منع خدمت ارائه خدمت ارزیابی نتایج حاصله

۲	دستیار مراقبتی/کمک دستیار مراقبتی *	فوق دیپلم گروه‌های پزشکی و یا دیپلم دوره دید	۳۰ دقیقه	بررسی شرایط مراجعه کننده، ارائه خدمت زیر نظر پزشک
---	--	--	----------	--

* حضور موارد ستاره دار الزامی نیست

س) مدت اقامت در بخش‌های مختلف بستری جهت ارائه هر بار خدمت مربوطه:

ارایه این خدمت درمانی نیاز به بستری ندارد اما چنانچه برای بیماران بستری تجویز گردد دستکم بیمار می باید به مدت نیم ساعت در بخشی که تجهیزات قی درمانی را داراست اقامت داشته باشد.

ع) موارد ضروری جهت آموزش به بیمار (موارد آموزشی که باید به بیمار-همراه- به صورت شفاهی، کتبی در قالب فرم آموزش به بیمار، پمفلت آموزشی، CD و . . . آموزش داده شود تا روند درمان را تسریع نموده و از عوارش ناشی از درمان جلوگیری نماید):

توصیه‌های قبل از قی:

- ۱- بهتر است قی را در حالت ناشتا انجام ندهید و غذای سبک بخورید.
- ۲- از انجام حرکات ورزشی و فعالیت بدنی شدید در روزهای قبل از قی خودداری کنید.
- ۳- قبل از قی برای خالی کردن روده و مثانه به دستشویی بروید.
- ۴- بهتر است قبل از انجام قی دندان‌ها را با روغن بادام یا زیتون چرب کنید.
- ۵- بهتر است حین انجام قی چشم و شکم با پارچه بسته شود.
- ۶- در حین قی درمانی و بعد از خوردن داروی قی آور حرکت داشته باشید و از خوابیدن خودداری کنید زیرا اثر دارو را کم می‌کند.

توصیه‌های بعد از قی:

- ۱- دهان و صورت را با آب گرم به همراه کمی سرکه بشویید.
- ۲- در صورت تداوم حالت تهوع، از خوراکی‌های مقوی معده مانند آب سیب و گلاب استفاده کنید.
- ۳- بهتر است تا زمان بروز گرسنگی، غذا نخورید و بعد از ایجاد اشتها از مواد مغذی و زودهضم مانند سوپ جوجه استفاده کنید.
- ۴- بعد از قی استراحت کامل کنید و سپس به حمام بروید و قسمت تحتانی دنده‌ها را با روغن‌های مخصوص چرب کنید.
- ۵- در صورت احساس درد در قسمت تحتانی دنده‌ها از کیسه آب گرم و بادکش گرم استفاده کنید.
- ۶- در صورت احساس درد در معده از سوپ‌های سریع‌الهضم و چرب استفاده کنند و از روغن‌های مخصوص برای چرب کردن و روغن مالی روی شکم و معده استفاده کنید.
- ۷- در صورت بروز عطش شدید آب گرم جرعه جرعه بنوشید.

1. Mokaberinejad R, Parsa E, Khodadoost M, Zareiyan A, Mojahedi M, Kargar-Sharif-Abad F, *et al.* A review of the recommendations for maintaining gastric health from the perspective of Persian medicine. *jiitm* 2019; 10:25–36.
2. Yousefi SS, Heydarirad G, Moghimi M, and Sadeghpour O. Vomiting; an ignored treatment method. *jiitm* 2016; 7:269–276.
3. Aghili Shirazi M. *Kholase al hekma* (Persian). Nazem E, editor. Quom: Esmailian; 2006.
4. Arzani MA. *Mofarah al-Gholoob* (lithograph in Persian). Lahore: Eslamiah Press; 1915. pp. 297–325.
5. Jorjani SI. *Al- Aghraz al- Tebbieh va al- Mabahes al-Alayieh* [Medical Pursuits. Tehran: Tehran University Press; 2005. p. 631.
6. Azam Khan M. *Exir Azam* (Persian) Vol.1. Tehran: Institute of Meical History, Islamic Medicine and Complementary Medicine; 2008. pp. 65–198.
7. Arzani MA. In: *Teb-e-Akbari* [Akbari's Medicine]. Ehya Teb e Tabiee O, editor. Tehran: Jalaaleddin Press; 2008. pp. 641–2.
8. Gilani MK. In: *Hefz al-Sehat Naseri*. Choopani R, editor. Tehran: Almaee Press; 2009.
9. Avicenna. *Qanun fi al Tib* [Canon of Medicine]. Beirut: Ehyaol Toras al-Arabi Press; 2010.
10. Gupta B, Mahapatra SC, Makhija R, et al. Observations on Vamana procedure in healthy volunteers. *Ayu.* 2011;32(1):40-45. doi:10.4103/0974-8520.85723
11. Bhatted S, Shukla VD, Thakar A, Bhatt NN. A study on Vasantika Vamana (therapeutic emesis in spring season) - A preventive measure for diseases of Kapha origin. *Ayu.* 2011;32(2):181-186. doi:10.4103/0974-8520.92562
12. Gupta B, Mahapatra SC, Makhija R, Kumar A, Jirankalgikar NM, Padhi MM, Devalla RB. Physiological and biochemical changes with Vamana procedure. *Ayu.* 2012 Jul;33(3):348-55.
13. Pandey RK, Bhatt NN, Singhala TM, Shukla VD. A comparative study of Vamana and Virechana Karma in the management of Sthula Pramehi w.s.r. to Type-2 diabetes. *Ayu.* 2011 Oct;32(4):536-9.
14. Jindal N, Joshi NP. Comparative study of Vamana and Virechanakarma in controlling blood sugar levels in diabetes mellitus. *Ayu.* 2013;34(3):263-269. doi:10.4103/0974-8520.123115
15. Patel JR, Bhatted S. A comparative study on Vamana Karma with Madanaphala and Krutavedhana in Ekakushtha (Psoriasis). *Ayu.* 2011;32(4):487-493. doi:10.4103/0974-8520.96121
16. Shweta GP, AB Thakar. Efficacy of Vamana Karma with Ikshvaku Ksheera Yoga in the management of Tamaka Shvasa (bronchial asthma) *Ayu.* 2017 Jan-Jun; 38(1-2): 10–14